

Təhsildə sertifikatıyanın şərtləndirilməsi: ənənə və müasirlik

Şahrza Ağayev

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti.
Azərbaycan. E-mail: shahrza-a@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8114-8255>

XÜLASƏ

Məqalədə təhsildə sertifikatıyanın mahiyyəti, ənənəvi və müasir pedaqoji texnologiyaların köməyi ilə təhsilverənlərin bilik və fəaliyyətinin standartı uyğun təlim məqsədində reallaşdırmaqda, peşəkarlıqda yanaşma bacarıqları təhlil edilmişdir. O cümlədən təhsilin konsepsiyasına daxil olan məqsəd və vəzifələrin həllində dünya təcrübəsi, ənənəvi və müasir dərslin fərqləndirilməsi, onun səciyyəvi xüsusiyyətləri, mərhələləri, təhsilverənin funksiyaları və bir çox məsələlərin nəzəri və praktik şərhı ilə bağlı nümunələr, həmçinin müəllimin sertifikatıyada uğurlu nəticələr qazanmasına yardımçı olacaq maraq doğuran materiallar təqdim edilir.

AÇAR SÖZLƏR

təhsildə sertifikatıya,
Milli Kurikulumun funksiyaları, STEAM təhsili, peşəkarlıq, inteqrasiya

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 11.10.2023
qəbul edilib: 21.11.2023

Conditioning of certification in education: tradition and modernity

Shahrza Aghayev

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan. E-mail: shahrza-a@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8114-8255>

ABSTRACT

In the article, the essence of certification in education, with the help of traditional and modern pedagogical technologies, the knowledge and activities of educators in realizing the goal of training in accordance with the standard, professional approach skills, world experience in solving goals and tasks included in the concept of education, differentiation of traditional and modern lessons, characteristic features, stages, functions of the educator and examples of theoretical and practical interpretation of many issues, interesting materials are provided to help the teacher to achieve successful results in the certification.

KEYWORDS

certification in education, functions of the National, Curriculum, STEAM education, professionalism, integration

ARTICLE HISTORY

Received: 11.10.2023
Accepted: 21.11.2023

Giriş / Introduction

Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurikulumu) ictimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın qlobalaşdığı və universallaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı, rəqabətin gücləndiyi müasir dövrdə hər bir şəxsin istedad və qabiliyyətinin müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınaraq, müstəqil qərarlar qəbul etməsi üçün onun zəruri təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik olmasına, cəmiyyətin inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan insanın formalaşdırılmasına və problemlərin həllinə yönəlmişdir. Milli Kurikulum bilavasitə aşağıdakı funksiyaların reallaşdırılmasına xidmət edir: ümumi təhsilin pillələri, bu pillələrdə tədris olunan fənlər arasında əlaqələrin və ardıcılığın təmin edilməsi; fənlərin məzmununun cəmiyyətin tələbatına uyğun daim təkmilləşdirilməsi və yeniləndirilməsi; təlim texnologiyalarının çevikliyi və interaktivliyinin təmin olunması; nəticəyönümlü fənn kurikulumlarının hazırlanıb tətbiq olunması; təlim mühitinin, təhsil fəaliyyətinin səmərəliliyinin, təlimin inkişafetdirici və qabaqlayıcı xarakterinin, bilik, bacarıq və vərdişlərin təhsil pillələri üzrə konsentrik prinsip əsasında müəyyənləşdirilməsinin təmin olunması; şagird nailiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsi və stimullaşdırılmasının təmin edilməsi.

Əsas hissə / Main part

Milli Kurikulumda problemlərin həlli və zəruri funksiyaların reallaşdırılmasına yönələn sənəddə qeyd olunan hədəflərin həlli davamlı prosesdir. Bununla yanaşı sertifikatlaşdırmanın təşkili də təhsilin inkişafına xidmət edir. Dövlət ümumi təhsil müəssisələrində sertifikatlaşdırma dedikdə, pedaqoji və idarəetmə fəaliyyəti ilə məşğul olan, ali və orta ixtisas təhsilinə malik təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin və peşə yararlılığının yoxlanılması proseduru başa düşülür. Dünya təcrübəsində və həyatın bütün qlobal sahələrində olduğu kimi, təhsil sahəsində müəllimlərin də sertifikatlaşdırmadan keçməsi zərurəti vardır. Bu, onların inkişafı, müasirləşməsi üçün vacibdir. Ölkədə müəllim hazırlığı ilə əlaqədar son illər həyata keçirilən nəzəri və praktik tədbirlər, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin STEAM təhsili texnoloji təcrübələrinin öyrənilib milliləşdirilməsində qazanılan nailiyyətlər qarşıya qoyulan uğurlu hədəflərdir. STEAM – elm, texnologiya, mühəndislik, incəsənət və riyaziyyatın birləşməsi nəticəsində yeni ideyaların reallaşdırılması, cəmiyyətdə müxtəlif problemlərin həllinə kömək edə biləcək təhsil yanaşmasıdır (həmin sözlərin ingilis dilində olan baş hərflərinin qısaltılmış ifadəsi kimi STEAM deyilir). STEAM təhsil metodu şagirdlərə beş sahənin – elm (science), texnologiya (technology), mühəndislik

(engineering), incəsənət (art) və riyaziyyatın (math) birgə və inteqrasiya olunmuş şəkildə tədrisi ideyası üzərində qurulub. XXI əsr insanı müasir texnologiyaların, yeni elmi yanaşmaların, ixtiraların sürətlə inkişaf etdiyi dövrdə hazırkı təhsil modellərinin yetişdirdiyi insanlardır. Deməli, məzunlarımız müasir tələblərə cavab verən, əmək bazarında özünü doğruldan şəxslər olmalıdır. Prioritet olan bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi 2019–2020-ci tədris ilindən başlayaraq Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə “STEAM Azərbaycan” layihəsinə start verməklə ölkədə uğurlu nailiyyətlər qazanmaqdadır. STEAM kurikulumu fənlərarası, praktik və tətbiqi dərslərdən ibarət olub, elm və texnologiyaların öyrədilməsində ənənəvi yanaşmadan fərqlənir. Bu təhsil praktik məşğələlər vasitəsilə elmi və texniki biliklərin gündəlik həyatda tətbiqini şagirdlərə göstərməyə əsaslanır. Belə yanaşma şagirdlərə mühəndislik səriştələri öyrətməklə real həyatda problemlərin həlli yollarını aşılrayır və peşə seçimlərindən asılı olmayaraq onları həyata hazırlayır. Müəllim bu sahədə müasir bacarıqlara malik olmaqla təhsildə sertifikatlaşdırmanın tələblərinə dəyərli töhfəsini vermiş olur.

Təhsil pedaqoji prosesin mühüm bir tərkib hissəsi olub, xalq təsərrüfatı üçün ixtisaslı kadrlar hazırlamaq məqsədinə xidmət edir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi cəhətdən qüdrətli ölkələr sürətli inkişafa yalnız təhsil səviyyəsini yüksəltmək, insan kapitalını inkişaf etdirmək yolu ilə nail ola bilmişlər. Təhsil müxtəlif məktəb pillələrində fərqli səviyyələrdə verilir. Bu mənada ibtidai, orta, texniki peşə, orta ixtisas və ali təhsil fərqləndirilir. Hər sonrakı pillədəki təhsil əvvəlki pilləyə əsaslanır. Bu mənada “Təhsil millətin gələcəyidir” –deyən ümummillə lider Heydər Əliyevin müdrik fikri aktualıq kəsb edir. Ölkədə təhsilalanları informasiya cəmiyyətinin fəal üzvlərinə çevirən təhsil islahatları uğurla davam edir. “Biz maddi dəyərlərimizi, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik” –deyən ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev inkişafda təhsilin rolunu yüksək dəyərləndirərək bu vacib sahənin tərəqqisi üçün ardıcıl qərarlar qəbul etmişdir. Təhsil sahəsindəki inkişaf təhsilalanların mənafeyinə, maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, istedad və qabiliyyətlərinin, potensial imkanlarının müasirləşməsinə xidmət edir. Bu proses fərdin, cəmiyyətin və dövlətin dəyişən tələbatlarını nəzərə almaqla həyata keçirilir. Burada tədris olunan fənlərin inteqrativliyi – təhsilin məzmun komponentlərinin bir-biri ilə və həyatla sistemli şəkildə əlaqələndirilməsi əsas prinsip kimi qəbul olunur. Təhsilalanların nailiyyət səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbini müəyyən edən qiymətləndirmə standartları və mexanizmləri müəyyənləşdirilmişdir. Müasir dövrdə təhsilin mahiyyətinə bəşəriyyət tərəfindən əldə edilmiş sosial təcrübənin bütün elementləri daxil edilməlidir. Cəmiyyətin hər bir inkişaf səviyyəsində qazanılan təcrübə təhsilin

məzmununu təyin edir. Buraya biliklər toplusu (təbiət, cəmiyyət, istehsalat, düşüncə və fəaliyyət üsulları haqqında); fəaliyyət üsulları (toplanmış təcrübə); yaradıcı fəaliyyət təcrübəsi (yeni fəaliyyət formalarının axtarışı və formalaşdırılması); cəmiyyətin əldə etdiyi nailiyyətlərə hörmətlə yanaşma təcrübəsi daxildir.

Təhsilin mahiyyəti həyata keçirilən təlim prosesinin sonunda öyrənənin əldə etməli olduğu bilik, bacarıq, vərdiş və formalaşdırılması nəzərdə tutulan şəxsi keyfiyyətlərə qoyulan tələblərlə müəyyən edilən bir anlayışdır. Bu tələblər cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilir və onun inkişaf səviyyəsindən asılı olur. Elmi-texniki tərəqqinin, cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq təhsilin məqsədi və ona çatmaq üçün təhsilin məzmununa qoyulan tələblər də dəyişir. Bu tələblər konkret olaraq müəyyən normativ sənədlər – standartlar şəklində ifadə olunur. Müasir təhsilverənin peşəkarlıq səviyyəsi və peşə yararlılığı onların fənn kurikulumlarında təsbit olunan məzmun xətlərinin alt standartlarının təlim məqsədlərində reallaşdırmaq bacarığında olmaları ilə şərtlənir. Təhsilverənlərin sertifikatlaşdırma keçməsi ilə əlaqədar cəmiyyətdə təmsil olunan ziyalıların yanaşmaları müxtəlif cəhətlərə görə birmənalı olmaya bilər. Əlli illik elmi-pedaqoji səmərəli fəaliyyət illərində qazandığım zəngin təcrübəmə əsaslanan təhsilverənlərin sertifikatlaşdırması barədə ənənə və müasirlik baxımından ziddiyyət təşkil edən mühakiməni diqqətə çatdırmağı məqsədəuyğun hesab edirəm. Ənənəvi, fənni yönümlü və müasir şəxsiyyətyönümlü proqramları müqayisə etmək üçün onların paradigmalarını (mühüm əlamətləri, xarakteristikasını və onlardan irəli gələn nəticələri) fərqləndirmək vacibdir.

Təqdim olunan ənənəvi və müasir təhsil proqramlarının hər bir tələbinin müqayisəli təhlilindən qazanılan nəticəyə əsasən müəllimin peşəkarlıq fəaliyyətinə elmi şəkildə münasibət bildirmək mümkündür. Müəllim təhsil proqramlarının oxşar və fərqli cəhətlərini ciddi şəkildə tədqiq etməklə reallıqlar haqqında obyektiv fikir yürütmüş olur.

“Ə” – ənənəvi və “M” – müasir şərti işarə etməklə təhlil aparaq.

1. Ə: Bilikyönümlüdür (bilik ön planda durur), müəllimin əsas funksiyası öyrənənlərə məlumat çatdırmaq və onun mənimsənilməsi üçün şərait yaratmaqdır.

M: Şəxsiyyətyönümlüdür (öyrənənə bilik verməkdən çox şəxsiyyət kimi yetişdirir). Təhsilin məzmunu ilə yanaşı öyrənənlərin tərbiyə və inkişafında təlim metodları və təşkilati formalarda mühüm rol oynayır.

2. Ə: Tədrisdə avtoritar üslub əsasdır (müəllimin fikri şagirdin düşüncəsindən daha önəmli sayılır).

M: Tədrisdə demokratik üslub əsasdır (öyrənənlərdə azad düşüncə formalaşır).

3. Ə: Öyrənənlər passiv, müəllim ön plandadır.

M: Öyrənənlər daha aktiv, müəllim daha arxa plandadır.

4. Ə: Fənyönümlüdür. Fənnin məqsədinə yönəlmiş təlimdir. Hazır halda əldə edilən biliklərin möhkəmləndirilməsi yolu ilə mənimsənilir. Dərs tədris fənni çərçivəsi ilə məhdudlanır, öyrənənlərin başqa fəaliyyəti olmur.

M: Nəticələrə yönəlmiş təlimdir. Məsələnin həlli prosesində biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsi ön planda durur.

5. Ə: İnteqrasiya arxa planda qalır.

M: İnteqrasiya dərslərin əsasını təşkil edir.

6. Ə: Müəllimyönümlüdür.

M: Şagirdyönümlüdür.

7. Ə: Proqramın tələblərinə yönəlmişdir. Fənnin məqsədinə yönəlmişdir.

M: Şagirdin tələbləri daha ön planda dayanır.

8. Ə: Monoloji təlim (müəllimin nitqi, onun idarəçiliyinə yönəlmişdir, şagird passiv tərəfdə qalır).

M: Dialoji təlim (həm müəllim, həm də şagird aktiv olub ön planda dayanır).

9. Ə: Hər yeni dərs müəllimin izahı ilə nəticələnir. İzahedici-illüstrativ təlimə əsaslanır.

M: Şagirdlər motivasiyadan əldə olunan təcrübələrlə yeni dərsi mənimsəmiş olurlar.

10. Ə: Təklifyönümlüdür. Həmin vaxtda təklif yalnız müəllimlər tərəfindən dəyərləndirilir.

M: Tələbyönümlüdür (müasir dövrün tələbinə uyğun olan sistem formalaşır).

11. Ə: Fəndaxili və fənlərarası əlaqə məqsədyönlü və sistemli xarakter daşıyır.

M: İnteqrativlik (fənlərarası əlaqə) əsas prinsip kimi qəbul olunur.

12. Ə: Bəzi fənlər üzrə qiymət normaları müəyyən edilmişdir. Şagirdlər “2”, “3”, “4”, “5” – ilə qiymətləndirilir.

M: Qiymətləndirmə standartları və mexanizmləri.

13. Ə: Hafizəyə əsaslanır (əzbərçilik əsas rol oynayır).

M: Təfəkkürə əsaslanır (şagirdlərin düşüncə tərzinin və məntiqinin formalaşması və inkişafında böyük rol oynayır).

14. Ə: Reproduktiv (təkraredici tətbiqetmə).

M: Produktiv (yaradıcı təlimə əsaslanır).

15. Ə: Müəllim əsas bilik mənbəyidir.

M: Bilik mənbələri müxtəlifdir.

16. Ə: Şagirdlər yeni bilikləri müəllimin məlumat və izahlarını qavrama, yaddaşaxlama əsasında mənimsəyir.

M: Şagirdlər yeni bilikləri tədqiqat zamanı dərk edirlər.

17. Ə: Təlim prosesində şagirdlər arasında ünsiyyət olmur. Müəllim-sinif və ya müəllim-şagird ünsiyyəti üstünlük təşkil edir.

M: Təlim prosesində şagirdlər arasında ünsiyyət olur: cütlük, qrup və kollektiv şəkildə təlim fəaliyyəti həyata keçirilir.

18. Ə: Təlim prosesinin mərkəzi mühazirədir.

M: Təlim prosesinin mərkəzi tədqiqatdır.

19. Ə: İnkişafetdirici və tərbiyəedici amil kimi, əsasən, təhsil məzmunu götürülür.

M: Təhsil məzmunu ilə yanaşı, şagirdlərin tərbiyə və inkişafında təlim metodları və təşkilat formaları da mühüm rol oynayır.

20. Ə: Dərs, demək olar ki, həmişə adi qaydada keçilir.

M: Ənənəvi olaraq digər formaların əlamətləri dərs sayılan və ona qarşı qoyulan bəzi elementləri, məsələn: seminar-dərs, oyun-dərs, yarış-dərs, konfrans-dərs və s. assimilyasiya edir.

21. Ə: Müəllim bütün funksiyalarını qoruyur. Konservatizmə əsaslanır (yeni dəyərlərə qarşı olmaq, köhnə dəyərləri mühafizə etmək və qorumaq deməkdir).

M: Müəllimin funksiyalarının bir hissəsinin şagirdlərə verilməsi səciyyəvidir: bilik və bacarıqların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi (qarşılıqlı və özünüqiymətləndirmə), işin planlaşdırılması, tədqiqat və özünüqiymətləndirmə elementləri.

Aparılan müqayisəyə əsasən, milli kurikulumun tələblərinə görə müasir müəllimin obrazı və onun təhsilvermədə vəzifəsi aydın olur. Müasir müəllimin peşəkarlığına fəal təlim texnologiyalarının məqsədəuyğun tətbiqi bacarıqları təminat verir. Şagirdin bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməsi ilə yanaşı, onların dünyaya, bir-birinə, keçilən materiala olan baxışının formalaşması *tərbiyəvi tədrislə* ifadə olunur. Ənənəvi və müasir dərsin keyfiyyət cəhətdən fərqi məhz tərbiyəvi tədrisin nəticələri ilə müəyyən olunur. Tərbiyə, təhsil və təlim prosesləri özlərinə məxsus spesifik xüsusiyyətlərə malik olsalar da, bütövlükdə hamısı ümumi bir məqsədə – şəxsiyyətin ahəngdar inkişafına xidmət edir. Tərbiyənin məzmunundakı şəxsiyyətin ideya-mənəvi təsəvvürləri, inamı, əqidəsi, dünyagörüşü, müsbət davranış adətlərinin aşılınması idrak fəaliyyətində əsas yer tutur. Lakin tərbiyə prosesinin məzmunu şəxsiyyətin təhsil səviyyəsinə, biliklərin genişlənməsinə də güclü təsir göstərir. Təlimdə tərbiyə şagirdlərin fəallıq və səyini stimullaşdıran amil kimi çıxış edir.

Şəxsiyyətin müxtəlif keyfiyyətləri – zehni, əxlaqi, ideya-siyasi, əmək, fiziki, estetik və digər müsbət cəhətləri qarşılıqlı vəhdətdə formalaşır və inkişaf edir; bu keyfiyyətlər biri digərini şərtləndirir, tamamlayır. Demək, pedaqoji prosesin müxtəlif sahələri ümumi tərbiyə məqsədinin həyata keçirilməsində idrak fəallığı ilə iştirak edir. **Pedaqoji proses** təlim, təhsil, tərbiyə və şəxsiyyətin inkişafı proseslərinin vəhdəti

olub, eyni məqsədə xidmət edən vahid əməliyyatlardır. Geniş mənada tərbiyənin məqsədi nədir? Biz necə insan yetişdirmək istəyirik? Ona hansı yollarla nail olmaq olar? Bu suallar pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan hər bir mütəxəssisi ciddi maraqlandırmalıdır. **Məqsəd – pedaqoji prosesin birinci ünsürüdür.** O, idrak fəaliyyətinin digər ünsürlərini – məzmun, vasitə və metodları müəyyən edir. Pedaqoji prosədə idrak fəaliyyətinin səmərəli nəticə verməsi üçün onun məqsədini bilmək vacibdir. Çünki məqsədsiz fəaliyyət kortəbii xarakter daşıyır. Onu dəryada kompassız, mayaksız hərəkət edən gəminin işinə bənzətmək olar. K.D.Uşinski haqlı olaraq məqsədi bilmədən fəaliyyət göstərən müəllimi “layihəsiz bina tikən bəna”ya bənzədirdi.

Tərbiyənin məqsədi dedikdə, pedaqoji fəaliyyətin son nəticəsi, yəni insan şəxsiyyətinin “layihəsi” başa düşülür. Bu məqsəd cəmiyyətin tələbatı ilə müəyyən olunur. Cəmiyyət necə insan yetişdirmək lazım gəldiyini, sanki, məktəb və ailəyə “sifariş” verir. Onlar da bu “sosial sifarişi” yerinə yetirirlər. Eyni olmayan cəmiyyətlərdə, eləcə də cəmiyyətin müxtəlif inkişaf mərhələlərində tərbiyənin məqsədi dəyişə bilər. Məsələn, 70 illik kommunist rejimi dövründəki məqsədlərlə hazırda – müstəqil dövlət quruculuğu dövründəki tərbiyə məqsədlərində ciddi fərqlər vardır. Tərbiyənin başlıca məqsədi ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyət yetişdirməkdir. Tədris olunan bütün fənlər, eləcə də təhsildə sertifikatlaşdırma məhz məqsədə çatmaqda önəmli vasitədir. Müasir şəxsiyyət birtərəfli deyil, bir çox cəhətdən (zehni, fiziki, mənəvi və s.) inkişaf etməlidir. Ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyətin keyfiyyətləri genişdir. Hər bir keyfiyyətin formalaşmasında tərbiyənin ayrı-ayrı tərkib hissələri aparıcı rol oynayır. Təlim də idrak fəallığına əsaslanır. Müasir dövrdə dünyada pedaqogikanın üç səviyyədə həyata keçirilən texnoloji funksiyasına daxil olan: layihə səviyyəsi (tədris planları, proqramları, dərslik və dərs vəsaitlərinin, pedaqoji tövsiyələrin işlənilməsi və s. daxildir); dəyişdirici səviyyə (pedaqoji elmin nailiyyətləri təhsil praktikasını təkmilləşdirmək və yenidən qurmaq məqsədilə tətbiq olunur); refleksiv və korrekativ səviyyə (elmi-tədqiqatların nəticələrinin təhsil-tərbiyə praktikasına təsirinin yekunlarını qiymətləndirməyi və sonradan elmi-nəzəriyyə ilə praktik fəaliyyətin qarşılıqlı təsirini korreksiya etməyi nəzərdə tutur) geniş aktualıq kəsb edir. Bütün bunlar, əsasən, dərs prosesində real həllini tapır. Dərs mühüm pedaqoji anlayış olub, ümumi və xüsusi məqsədi ilə səciyyələnir. Ümumi tələblər təlim prinsiplərində (elmilik, sistemlilik, şüurluluq, fəallıq, əyanilik, fərdi yanaşma və s.) öz əksini tapmışdır. Məqsəd: dərsdə yüksək təhsil, inkişaf və tərbiyə səmərəsinin əldə edilməsi; təlim materialının optimal məzmununun müəyyən olunması; səmərəli metodiki variantın tətbiq edilməsi; dərsin təşkilatı cəhətdən mütəşəkkil və çevik

vəziyyətin yaradılmasıdır. Bu qeyd olunan cəhətlər üzrə müəllimin peşə hazırlığının yüksək səviyyədə olması onun sertifikasiyada qoyulan bütün yoxlama suallarına layiqli şəkildə cavab verməyə qadir olması deməkdir. Müəllimin dərslə hazırlığı kurikulumun tələblərinə uyğun olaraq onun səriştəsindən, peşəkarlığından və tərtib etdiyi gündəlikdən asılıdır. Təhsil proqramı olan kurikulum təlimin məzmunu, forma və üsulları, qiymətləndirmə ilə bağlı olan bütün məsələləri özündə əks etdirir. “Kurikulum” latın sözü olub, mənası “kurs”, “yol” deməkdir. Kurikulum təlim prosesində fəaliyyətlərin səmərəli təşkilinə, məqsədyönlü və ardıcıl həyata keçirilməsinə imkan yaradan konseptual sənəd kimi şərh edilir. Uzun illərin təcrübəsi olan ənənədən aydındır ki, müəllimin dərslə hazırlığı, ilk növbədə, metodik ədəbiyyatın öyrənilməsindən başlayır. Bu zaman müəllim müvafiq mövzu ilə əlaqədar məzmunla tanış olur, müəyyən jurnallarda çap olunan məqalələri nəzərdən keçirir. Sonra mövzunun öyrənilməsinin ümumi planı üçün material toplanılır. Müəllim dərsləkdəki mövzu üzrə materialla tanış olarkən, şagirdlərin hazırlıq və inkişafının səviyyəsini fikrən əlaqələndirməyi diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Dərsin planında tədris mövzusu, məqsəd və vəzifələr, dərslə quruluşu, hər bir mərhələyə ayrılan vaxt, dərslə keçirilməsi üçün lazım olan resurslar, tədris nümayişlərin siyahısı və s. əksini tapmalıdır. Müəllim dərslə planını hazırlayarkən bəzən diqqətsizliyə yol verir, nəzərdə tutulmuş məzmunun şagirdlər tərəfindən necə mənimsəniləcəyini planlaşdırmağa çalışır. Dərslə hazırlaşarkən təlimin təhsil, tərbiyə və inkişaf funksiyalarının icrası üçün müəllimin diqqət mərkəzində aşağıdakılar durmalıdır: öyrədəcəyi əsas bilikləri, ideyanı, qanun-qaydaları, anlayışları dəqiqləşdirmək; aşılacağı tədris və idrak bacarıqlarını müəyyənləşdirmək; dərslə zamanı hansı əxlaqi, mənəvi estetik və s. keyfiyyətlərin formalaşmasına təkan verəcəyini aydınlaşdırmaq; dərslə məzmununu təşkil edən bilik və bacarıqlar vasitəsi ilə hansı psixoloji funksiyaları – diqqəti, təxəyyülü, iradəni və s. inkişaf etdirəcəyini konkretləşdirmək. Müşahidələrdən məlum olur ki, *müasir dərslə hazırlıqda müəllimlərin çətinliyi aşağıdakı istiqamətlərdə özünü göstərir*: dərslərin təşkilində tədris materialının bütün şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsi; müstəqil idrak fəaliyyətlərinin və əqli inkişafının təmin olunmasının diqqət mərkəzində saxlanması; problem situasiyasının yaradılmasında priyom və metodların, problem sualların, didaktik materialın tapılması; təlim probleminin müstəqil həlli üçün vaxta qənaət və dərslə tempinin yüksəldilməsi üçün texniki vasitələrin kompleks tətbiqi; mövzuya şagirdlərin marağının oyanması, təlim motivlərinin formalaşması, onların emosional-iradi münasibətlərinin artırılması. Müasir dərslə, problemlə, inkişafetdirici təlimin təşkilinin başlıca şərti yüksək ixtisaslı mütəxəssis – müəllim pedaqoqun fəaliyyətidir. Təlimin təşkili pedaqoqdan yeni

səviyyədə sistemli olaraq yaradıcı iş tələb edir. Pedaqoji ədəbiyyatda belə bir haqlı müqayisə aparılır ki, “günəş” bir damla suda əks olunduğu kimi, təlimin bütün cəhətləri də dərstdə aydınlaşır. Buna görə də müəllim dərslərin nəzəriyyəsi və təcrübəsinə maraqla yiyələnməli, onu müasir tələblər əsasında qurmağa çalışmalıdır. Dərs müəllimin yaradıcılığını əks etdirən şah əsəridir. Sertifikasiyanın təşkilində bu cəhət diqqətdə saxlanılmalıdır. Dərs təlimin digər formaları üçün bünövrə təşkil edir. Tədris materialı nə qədər yaxşı mənimsənilərsə, digər formaların (ev tapşırıqları, seminar və əlavə məşğələlər) da səmərəsi yüksək olar. Hər bir dərs müəllimin pedaqoji-metodik simasını ifadə edir. Müəllimə, əsasən, keçdiyi dərslərə görə qiymət verilir. Odur ki, müəllim hər bir dərsə böyük məsuliyyətlə yanaşmalı, onu yüksək səviyyədə qurmağı bacarmalıdır. Bunun üçün dərsə verilən müasir tələbləri yaxşı bilmək və onları düzgün tətbiq etmək lazımdır. Dünyada aparılan statistik məlumata görə 100 müəllimin 15 faizi yüksək səviyyə qazana bilir. Milli-mənəvi və sosial-mədəni dəyərlərə yiyələnmiş insan, hazırda təhsilin rolunu, onun həlledici mahiyyətini müxtəlif məzmununda qəbul edir: *təhsil* ictimai praktikanın müstəqil forması, idarəetmə mexanizmi, təşkilati struktur və fəaliyyət sistemi olub, bütün sosial sferalarla əlaqəli elə bir infrastrukturdur ki, bir tərəfdən ictimai mühitin bütövlüyünü saxlayır, digər tərəfdən onun inkişafını təmin edir; *təhsil* tarixi-mədəni təcrübəni, insanların həyat tərzini və yaşam qaydalarını, onların ümumi həyatının norma və dəyərlərini zaman-zaman qoruyub saxlayır; *təhsil* cəmiyyətin, bütövlükdə bəşəriyyətin ictimai-siyasi və tarixi-mədəni dəyərlərini formalaşdırma və inkişafetdirmə vasitəsidir; *təhsil* zaman və məkan daxilində insan şəxsiyyətinin və mədəniyyətinin formalaşmasında, onun tərbiyəsində, bacarıqlarının dərinləşməsində həlledici rol oynamış və oynamaqdadır; *təhsil* sistemdir, prosesdir, nəticə və həm də dəyərdir. XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində cəmiyyətdə mühüm əhəmiyyət daşıyan ənənəvi təhsil sistemində öyrənənlərə bir obyekt kimi yanaşılmış, avtoritar idarəetmə üsullarına üstünlük verilmişdir. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra demokratik, müstəqil ölkənin əsas prinsiplərinə uyğun yeni, müasir tələblərə cavab verən təhsil sisteminin qurulmasına başlandı. Ənənəvi təhsil sistemi artıq dövrünü başa vurmuş, təkamül yolu ilə, yeni keyfiyyət dəyişiklikləri aparılmaqla tədrisən dəyişmiş, öz yerini yeni sosial, şəxsiyyətyönümlü təhsil sisteminə vermişdir. Öyrədənlə öyrənənlər, məktəblə valideynlər arasında müasir tələblərə cavab verən qarşılıqlı əlaqələr quruldu, interaktiv təlim üsullarından və İKT-dən geniş istifadəyə yeni imkanlar yarandı.

Müasir dərslərin mərhələləri üzrə təhlilin ardıcılığına daxildir:

I mərhələ: *Motivasiya, problemin qoyulması.* Məlum olduğu kimi hər bir tədqiqatı başlayaraq problemi ortaya gətirmək lazımdır. Əsl problem həmişə çoxsaylı

fərziyyələr, ehtimallar doğurur və bunları yoxlamaq üçün, ilk növbədə, tədqiqat sualı formalaşdırılmalıdır. Məhz tədqiqat sualı yeni bilgilərin kəşfinə aparan bələdçi, “yolgöstərən ulduz” rolunu oynayır. Fəal təlimin birinci mexanizminə əsasən məhz problemin olması idrak fəallığının yaranmasının başlıca addımı olur. Bəs nə üçün biz dərsin bu mərhələsini məhz motivasiya adlandırırıq? Psixoloji amil kimi motivasiya hər hansı fəaliyyətin mexanizmini işə salan sövqedici qüvvədir. Fəal dərsdə təkəkkür prosesini işləməyə sövq edən və şagirdlərin **idrak fəallığını** artıran motivasiya qismində ortaya gətirilmiş problem və onun həlli tələbatı çıxış edir. Bu prosesin ən mühüm nailiyyətlərindən biri düşünməyə yönəlmə qabiliyyətinin sərbəstliyi və müstəqilliyidir. Öyrənən öz fikrini “Zənnimcə...”, “Mənə belə gəlir ki,...”, “Mən belə hesab edirəm ki,...” sözlərindən istifadə etməklə ifadə edir.

II mərhələ: *Tədqiqatın aparılması.* Problemin həlli üzrə fərziyyələrin meydana gəlməsinin təbii nəticəsi olaraq, irəli sürülən fərziyyələri təsdiq və ya təkzib edən, habelə qoyulan tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edə biləcək faktları tapmaq zərurəti ortaya çıxır. Buna, şagirdləri irəli sürülmüş problemin həllinə məqsədyönlü şəkildə aparan, özündə yeni informasiyanı və yeni sualları daşıyan müxtəlif çalışmalar kömək etməlidir. Məhz yeni faktların öyrənilməsi və bu suallara cavabların tapılması gedişində düşünmək və yeni biliklər kəşf etmək üçün münasib şərait, imkan yaranır.

Tədqiqat müxtəlif formalarda: bütün siniflə birgə, kiçik qruplarda, cütlük və fərdi şəkildə aparıla bilər. Lakin interaktiv təlim anlayışının özü ənənəvi təlimdə tətbiq edilən frontal və ya fərdi formalarla müqayisədə daha fəal iş formalarının mövcudluğunu ehtiva edir. Təlimin interaktiv xarakteri kiçik qruplarda və ya cütlük şəklində işlərdə daha qabarıq formada təzahür edir.

III mərhələ: *İnformasiya mübadiləsi.* Bu mərhələdə iştirakçılar tədqiqatın gedişində əldə etdikləri tapıntıların, yeni informasiyaların mübadiləsini aparırlar. Qoyulmuş suala cavab tapmaq zərurəti tədqiqatın bütün iştirakçılarını bir-birinin təqdimatını fəal dinləməyə sövq edir. Təqdimat bir növ yeni biliklərin dairəsini cızır. Hələlik bu biliklər natamam və xaotik xarakter daşıyır. Bu mərhələdə yeni bir tələbat – həmin bilikləri qaydaya salmaq, sistemləşdirmək, müəyyən bir nəticəyə gəlmək üçün tədqiqat sualına cavab tapmaq zərurəti yaranır.

IV mərhələ: *İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili.* Mürəkkəb mərhələ olub bütün zehni vərdişlərin, təkəkkürün müxtəlif növlərinin (məntiqi, tənqidi, yaradıcı) sərbərliliyini tələb edir. Müəllim fasilitasiya əsasında (yönəldici, köməkçi suallardan istifadə etməklə) əldə edilmiş faktların məqsədyönlü müzakirəsinə və təşkilinə kömək edir. İnformasiyanın təşkili bütün faktlar arasında əlaqələrin aşkara çıxarılmasına və onların sistemləşdirilməsinə yönəldilir. Nəticədə mövcud tədqiqat sualına cavabın ciz-

giləri aydın seçilməyə başlayır.

V mərhələ: *Nəticə, ümumiləşdirmə.* Beləliklə, şagirdlərə yeni bilginin kəşfi yolunda son addımı atmaq, konkret nəticəyə gəlmək və ümumiləşdirmənin tərifini vermək işi qalır. Bunun üçün şagird nəinki əldə olunan bilgiləri ümumiləşdirməli, həm də gəldiyi nəticəni tədqiqat sualı ilə (bu nəticə həmin suala cavab verir mi?) və irəli sürülmüş fərziyyələrlə (onların arasında düzgün olanı varmı?) müstəqil olaraq tutuşdurmalıdır. Bu, çox mühüm məqamdır. Dərsin kulminasiyasını isə bilgiləri məhz özləri kəşf etdikləri üçün şagirdlərin duyduqları bənzərsiz sevinc və məmnuniyyət hissi təşkil edir.

VI mərhələ: *Yaradıcı tətbiqetmə.* Məlum olduğu kimi biliklərin mənimsənilməsinin başlıca meyarı onun yaradıcı surətdə tətbiqidir. Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini şagirdə, öyrənənə açıb göstərir. Buna görə müəllim imkan daxilində şagirdlərə təklif edə bilər ki, onlar müəyyən məsələlərin həlli üçün, yaxud hansısa yeni suallara cavab tapmaq üçün, qazanılmış bilikləri tətbiq etməyə çalışsınlar. Əgər yaradıcı tətbiqetmə dərhal mümkün deyilsə və əvvəlcə biliklərin mənimsənilməsi yolunu sona qədər (model üzrə tətbiqdən başlamış, yeni şəraitdə tətbiqə kimi) keçmək tələb olunursa, deməli bu yolu keçmək lazımdır. Ancaq son nəticədə yaxşı olar ki, şagirdlərə, onların kəşf etdikləri bilgilərin yaradıcı surətdə tətbiqinə dair çalışma verilsin. Bu halda öyrəndikləri həmişəlik onların şüurunda həkk olunur. Həmin mərhələ vaxt etibarilə yalnız bir akademik dərslə məhdudlaşdırılmaya da bilər, yəni onun həyata keçirilməsi sonrakı dərslərdə də mümkündür.

VII mərhələ: *Qiymətləndirmə və ya refleksiya.* Qiymətləndirmə istənilən prosesin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir mexanizmdir. Təkmilləşmək üçün vaxtında öz qüsurlarını və nailiyyətlərini aşkar etmək, uğur qazanılmasına nələrin mane olduğunu və kömək etdiyini müəyyənləşdirmək vacibdir. Şagirdlərin təlim fəaliyyətinin qiymətləndirmə və refleksiya prosesləri məhz bu məqsədə xidmət etməlidir.

Qeyd olunduğu kimi, fəal təlimin mühüm xüsusiyyətlərindən biri müstəqil təlim (öyrətməyi öyrənmək), müstəqil inkişaf vərdişlərinə yiyələnmək imkanındır. Dərs başa çatdıqdan sonra göstərilmiş proseslərdən birini – qiymətləndirmə və ya refleksiyanı həyata keçirərkən müstəqil öyrənmə proseslərini nəzərdən qaçırmamaqdır. Bunun nəticəsində öz öyrənmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun sayılır.

Qiymətləndirmə və refleksiyanı dərsin müxtəlif mərhələlərinə daxil etmək olar. Belə yanaşma təlim prosesinin daha uğurla keçməsinə kömək edir. Müasir müəllimin

peşəkarlıq bacarığı təlimata müvafiq dərslərin mərhələlərini tədris prosesində reallaşdırmasıdır.

Şagirdlərin işinin effektivlik dərəcəsinin kəmiyyət və keyfiyyətə qiymətləndirilməsi müxtəlif üsul və formalarla həyata keçirilə bilər. Lakin müəllim yadda saxlamalıdır ki, qiymətləndirmə, ilk növbədə, şagird üçün özünüqiymətləndirmə və özünə nəzarət vasitəsi rolunu oynamalıdır. Dərsdə mühüm məqsəd olan idrak fəallığının yaradılması və saxlanması üçün mövcud olan dörd xüsusi psixoloji mexanizm daim müəllimin fəaliyyətində açar rolunu oynamalıdır. Bura aşağıdakılar daxildir:

1. Problemlə vəziyyətin yaradılması. Şəxsiyyətə yönəlmiş təlim prinsipinə uyğun olaraq bu proses yalnız şagirdin tədqiqatçı mövqeyinə, onun idraki maraqlarına əsaslananda səmərəli olur. Bu mövqeyi yaratmaq üçün mərkəzi təlim prosesi – tədqiqat olmalıdır. Hər tədqiqat işə, ilk növbədə, problemin qoyulmasından başlanır.

Dərsdə fəal (interaktiv) təlim metodu təqdim edilən informasiyanın ziddiyyətli və yarımçıq olması səbəbindən əqli cəhətdən gərgin (problemlə) vəziyyətin yaradılmasına əsaslanır. Bu cür vəziyyətin yaradılması şagirdləri qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq yollarını axtarmağa sövq edir və bununla da onların təfəkkürünü fəallaşdırır. Bu da öz növbəsində şagirdlərdə idrak fəallığı yaradır, onların tədqiqat fəaliyyətini artırır.

Problemlə vəziyyət – məsələnin həllində ziddiyyətlərin, müxtəlif nöqtəyi-nəzər və variantların mövcudluğunu ehtiva edir.

2. Dialoqun və əməkdaşlığın zəruriliyi. Problemin həlli zərurəti müxtəlif fərziyyə və baxışların nəzərdən keçirilməsini və ən optimal metodun tapılmasını tələb edir. Bu işə məhz təlim prosesinin digər iştirakçıları ilə fəal əməkdaşlıq prosesində ən effektiv şəkildə əldə oluna bilər. Buna görə mövcud təlim metodunu ifadə etmək üçün “problem” və ya “problem – dialoq” təlim kimi anlayışlardan istifadə olunur.

3. Şagird – tədqiqatçı, müəllim – bələdçi (fasilitator). İdrak fəaliyyətinin fəallaşdırılmasının ən başlıca mexanizmlərindən biri – ənənəvi təlim sxeminin dəyişdirilməsi, yəni ona tədqiqat xarakteri verilməsi; şagirdin biliklərin mənimsənilməsi prosesinin başlıca simasına, bərabər hüquqlu subyektinə çevrilməsidir. Bu da təlim prosesində şagirdlərin və müəllimin mövqelərinin və onların funksiyalarının dəyişdirilməsi hesabına əldə oluna bilər.

Şagirdin mövqeyi – “kəşf edən”, “tədqiqatçı”lıqdır. O, gücü çatdığı məsələlər və problemlərlə üzləşərkən, bunları müstəqil tədqiqat prosesində həll edir. Bu zaman təlimin mühüm şərti qismində uşağın təlimin məqsədlərini şüurlu surətdə tərkib hissələrinə bölə bilməsidir. Yəni *nəyi dərk etməli, nə üçün dərk etməli, nəyi öyrənməli*,

nə üçün öyrənməli, necə öyrənməli və bu hansı nəticələrə gətirib çıxara bilər (təlimin bəhrəsi necə olmalıdır). Müəllimin mövqeyi – “bələdçi” (fasilitator), “aparıcı”dır (istiqlal verən). Fəal təlim prosesində müəllimin biliklərə aparıcı yolda bir bələdçi kimi əsas funksiyası, təyinedici rolunu olan fasilitasiya (ingilis dilində “facilitation” – əlverişli şərait yaratma) adlanır. Bu müəllim liderliyinin yeni tipi olub, hər iki tərəfin təhsil məqsədinə nail olmağa yönəldilmiş birgə fəaliyyətinə əsaslanır. Bu zaman müəllim şəxsiz nüfuz sahibi kimi sinif üzərində “ağalığ” etmir və özünü ondan yüksəkdə tutmur. Əksinə, o, sistemli, ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə şagirdlərlə əməkdaşlıq edir. Problem-vəziyyəti təşkil edir, tədqiqat məqsədlərinin qoyuluşunda şagirdlərə istiqamət verir, bunların həllində metodik köməklik göstərir, biliklərin əldə edilməsi və mənimsənilməsi yollarını öyrədir. Müəllimin vəzifəsi – öyrənməyi öyrətməkdir. Yəni: təlim fəaliyyətinin əsas tərkib hissələrini mənimsəməkdə öyrənməyə kömək edir, eyni zamanda özü biliklərin əldə edilməsinə və tətbiqinə dair zəruri əqli üsul və vasitələrə praktik cəhətdən yiyələnir. Bu deyilənlər müəllim üçün arzu yox, əsil vətəndaşlıq nümunəsi olmalıdır.

Təlim prosesinin mövcud sxemi fəallıq keyfiyyətinə malikdir. Hər bir şagirdin ona lazım olan bilikləri müstəqil əldə etməsinə və bütün həyatı boyu öyrənməyə qadir olan bacarıqlı, müstəqil tədqiqatçı kimi yetişməsinə kömək etmək üçün nəzərdə tutulub.

Lakin bu cür təlim sxemini həyata keçirmək üçün müəllim biliklərin qazanılması yolunda öz bələdçi roluna yiyələnməklə kifayətlənməməli, konkret funksiyalarını bilməli və bunları həyata keçirməyi bacarmalıdır. Bunun üçün o, ilk növbədə, fasilitasiya prosesinin mahiyyətini aydın başa düşüb dərk etməlidir. Fasilitasiya bir proses kimi yönəldici, köməkçi sualların effektiv tətbiqinin köməyi ilə diskussiyaların təşkili və şagirdlərin fəallaşdırılması prosesindən ibarətdir. Fasilitasiyanın əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, yeni bilgi müəllim tərəfindən deyil, şagirdlər tərəfindən aşkara çıxarılır. Fasilitatorun əsas mövqeyi düşüncəni inkişaf etdirmək və onu lazımı məcraya yönəltməkdən, məqsədi şagirdlərin öyrənmək və yaratmaq tələbatlarını tam ödəmək, onların öz potensialını həyata keçirə bilməsi üçün şərait yaratmaqdır.

4. Psixoloji dəstək: hörmət və etibar. Şagirdlərin fəal idrak mövqeyinin lazımı səviyyədə qalmasının zəruri şərti müəllimin hər bir şagirdə mərhəmətli, hörmətçil, fərdi münasibətindən, sinifdəki mühiti xüsusi həssaslıqla duymasından ibarətdir. Müəllimin xeyirxah münasibəti, hörməti, şagirdləri olduğu kimi qəbul etməsi, onları daim dəstəkləmək meylə, onların bacarıqlarına inam – bunların hamısı şagirdlərdə belə bir inamı möhkəmləndirə bilər ki, qarşıya qoyulmuş problemin həllində onun istənilən cəhdi yaradıcı fikir kimi qiymətləndiriləcək, ona ciddi və hörmətlə yanaşılacaqdır.

Təlimin psixoloji mühitinin məhz bu şəkildə dəyişdirilməsi halında uğursuzluq qorxusu və şagirdlərin idrak fəallığı dərslər boyu lazımi səviyyədə qorunur.

Şagirdə hörmətlə yanaşma, ona etibar etmə, cavabların yaxşı və ya pis qiymətləndirilməsi ənənəsindən imtina edilmə onda özünə inam hissini, eyni zamanda müəllimə hörmət və etibarını daha da artırır.

Qeyd olunan mexanizmlərə aid prinsiplər müəllimin səriştə və peşəkar bacarıqları ilə fəal təlim metodlarından səmərəli istifadə etməklə həllini tapmış olur.

Tədris olunan fənn materialları öz müxtəlifliyi ilə seçilir. Bunu nəzərə alaraq, hər bir fənnin tədrisi zamanı müxtəlif təlim metodlarından istifadə edilir. Onlar mövzuya uyğunlaşdırılır, çünki fəal təlim əsasında qurulan dərslərdə bir metodla kifayətlənmək çox vaxt mümkün olmur. Bir neçə təlim metodu qarşılıqlı əlaqədə tətbiq olunduqda təlim metodunun xarakteri ilə yanaşı, dərslərin qarşısına qoyulan məqsəd, sinfin səviyyəsi nəzərə alındıqda səmərə yüksək olur. Təlim prosesində müəllim təşkiləddici, əlaqələndirici, istiqamətverici və məsləhətverici, şagirdlər isə təcrübəçi, tədqiqatçı və yaradıcı subyektlər kimi fəaliyyət göstərirlər. Yeni təlim metodları ilə dərslərin tədrisi zamanı bir sıra ənənəvi texnologiyalardan imtina edilir, yeni təlim metod və üsullarına üstünlük verilir. Dərs motivasiya ilə başlanır, şagirdlərdə maraq oyadır, onu düşündürür, axtarışlar etməyə sövq edir, yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirir. Dərslərdə fəal təlim metodlarının və informasiya kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsi ilə prosesin yeniləşməsi zamanı baş verən keyfiyyət dəyişiklərinə şagirdlərdə düşünmə qabiliyyətinin artması, İKT-dən istifadə bacarığının formalaşması, müstəqil tədqiqat işlərinin aparılması vərdişlərinin təkmilləşməsi, təhlil etmək, araşdırmaq, dərk etmək və ümumiləşdirmək qabiliyyətinin inkişafı; ətrafda mövcud olan hər hansı bir obyektin əlamətlərini xarakterizə etmək; kompüter proqramları ilə tanış olmaq, şəxsi araşdırmalarını təqdimat şəklində göstərmək, auditoriya qarşısında sərbəst çıxış etmə qabiliyyəti və s. daxildir. Müasir təlim metodlarında kompüter tətbiq etməklə dərslər sistemi də təkmilləşir, şagird yeni bilikləri əldə edən əsas sima və təlim subyektinə çevrilir. Belə ki, müəllim ənənəvi təlim sistemini dəyişib, onlara tədqiqatçılıq xarakteri verməklə hər bir şagirdə ona lazım olan bilikləri əldə etməsi üçün şərait yaradır. Son illərdə məktəb haqqında verilən qərarlar sayəsində təhsilin məzmununu yeniləşmiş, qarşıya qoyulan vəzifənin həllində xeyli işlər görülmüş və müsbət nəticələr əldə edilmişdir.

Məsələn, “Texnologiya” fənninin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri təlim-tərbiyə işinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və şagirdin əmək qabiliyyətini müasirləşdirməkdir. Qabaqcıl müəllimlər texnologiya dərslərində yalnız kompüterin əsaslarını öyrətməklə kifayətlənmir, həmçinin dərslərdə öyrəndikləri nəzəri bilikləri təcrübəyə tətbiq etməklə şagirdlərdə bacarıq və vərdişləri formalaşdırırlar. Bu isə

texnologiya dərslərində əzbərçiliyə qarşı mübarizə aparmağa şərait yaradır. Hər bir şagird əyani olaraq dərstdə kompüterdən istifadə edir, gələcək fəaliyyəti üçün informasiya toplayır. Texnologiya fənninin məqsədi yeni sosial-iqtisadi şəraitdə şagirdlərin müstəqil həyata, kütləvi və perspektivli peşələrə hazırlanmalarını, ümuməmək bacarıq və vərdişlərinə yiyələnmələrini, yaradıcı düşüncə və aktiv fəaliyyət şəraitlərinə asanlıqla uyğunlaşmalarını təmin etməkdən ibarətdir.

Təhsilin hər bir səviyyəsində (ibtidai və ümumi orta) qeyd olunan məqsədin reallaşması üçün zəruri vəzifələr həyata keçirilməlidir. İbtidai təhsil səviyyəsində şagirdlərdə həmin vəzifələr konseptual sənəddə aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: müqayisə və çeşidləmə; ilkin emal; özünəxidmət və birgə fəaliyyət vərdişləri; sadə layihələndirmə, tərtibat, modelləşdirmə, dizayn, canlı təbiətə xidmət bacarıqları; ölçü, mütənəsiblik, simmetriya və digər həndəsi anlayışlar formalaşdırılır; sadə konstruksiyalar və yaradıcı işlərin yerinə yetirilməsi üzrə qabiliyyətlərin aşılması təmin olunur. Deməli, fənnin tədrisində əsas vəzifə texnoloji məsələlərlə bağlı təlim prosesində müvafiq zəruri vərdişlər, bacarıqlar, həndəsi anlayışlar formalaşdırıb qabiliyyətlər aşılamaqdır.

Aparılan müşahidələr göstərir ki, müəllim qarşıya qoyulan vəzifələrin pedaqoji prosesdə həllinə nail olmaqda çətinliklərlə üzləşir. Bunun əsas səbəbi mövzu ilə əlaqədar müəllimin nəzəri bilik və ona müvafiq praktik bacarığının aşağı səviyyədə olmasıdır. Bu sahədə yaranan problemin aradan qaldırılmasına köməklik etməyə xidmət edən müəyyən addımların atılmasına ehtiyac vardır. Onlardan ilkin olaraq biliyin kateqoriyalarını tətbiq etməyə alışmaqdır. Bu baxımdan çeşid, layihələndirmə, texnoloji emal, modelləşdirmə, dizayn, konstruksiya və bir çox anlayışların mahiyyəti deklorativ, prosedural və kontekstual olaraq dərk olunmalıdır. *Deklorativ bilik* prosesləri ehtiva etmir. Fənn və ya mövzu ilə bağlı mühüm informasiyalar kimi başa düşülür. *Prosedural bilik* prosesi əks etdirir. Bu bilik fənn üzrə mühüm vərdiş və proseslərin məcmusudur. *Kontekstual bilik* digər biliklərlə yanaşı, yeni məzmun təşkil edir. Yəni bu bilik hər hansı prosesdə əldə edilən yeni informasiya və ya müəyyən informasiyalara tətbiq edildikdə yeni məna alan əməliyyatlar kimi anlaşılır. Texnologiya fənninin məzmun xətləri üzrə fəndaxili üfüqi inteqrasiyada şagirdlər tədqiqatda aşağıdakı üç istiqamətdə bacarıqları mənimsəmiş olurlar: sadalama, adlandırma və tanıma; seçmə, müəyyənləşdirmə, fərqləndirmə, izahetmə, şərhətmə, təşkiletmə; münasibət bildirmə və hazırlama, əməletmə, tərtibetmə, təqdimetmə, nümayiş etdirmə, təsvirçəkmə bacarıqları. İnduktiv olaraq aparılan təhlildən aydın olur

ki, texnologiya fənninin tədrisi müəllimdən bələdçilik üçün hərtərəfli bilik, bacarıq, səriştə və peşəkarlıq tələb edir.

Dərsin keyfiyyətini yüksəltmək üçün daim təkmilləşdirmə işləri həyata keçirilir. Məktəbdə dərs dinləmələrinin aparılması, metodik işlərin əlaqələndirilməsi, tərbiyə mübadiləsi, müxtəlif müsabiqələrin keçirilməsi, “ilin qalibi” kimi əməli tədbirlərin reallaşdırılması bütövlükdə təlim məqsədlərinin keyfiyyəti – pedaqoji texnologiyaların tətbiqi, interaktiv təlim metodlarından səmərəli istifadə müəllimin işini optimallaşdırır. Beləliklə, müəllim daha çox məntiqi ardıcılıqla təlim məqsədlərinə nail olmağa müvəffəq olur. Aparılan müşahidə və dərs dinləmələrindən aydın olur ki, təlim məqsədləri daha çox təhsillənməyə yönəlir. Tərbiyə etmə və inkişaf etdirmə kimi mühüm cəhətlərin təlimin məqsədlərində az yer alması narahatlıq doğurur. Müəllimin dərsi dinlənərkən qanunda təsbit olunan (maddə 4) təhsilin əsas məqsədi diqqətdə saxlanılmalıdır. Tədris olunan fənnin məzmunundan asılı olmayaraq müəllim aşağıdakı tələbləri reallaşdırmalıdır.

4.0.1. “Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək”.

Müəllimlərin təlim-tərbiyəsinin planlaşdırılmasına aid, ibtidai təhsildə dərs nümunələri ilə tanış olarkən məqsədlə bağlı təsbit olunan müddəalara diqqət edək.

Ana dili

Mövzu: İsim

Məqsədlər: Hər bir əşyanın adı olduğunu şagirdlərə izah etmək.

Əşyaları adlandırmağın səbəbi barədə xüsusi isimlər haqqında məlumat vermək, ismin hallarını mənimsətmək.

Riyaziyyat

Mövzu: Kəsrlər

Məqsədlər: Şagirdlərə kəsr haqqında ümumi məlumat vermək, tam hissələrə bölmək qabiliyyətini aşılamaq. Kəsr xəttini izah etmək.

Rəsm

Mövzu: “Qar dənəcikləri”

Məqsədlər: Qar nə vaxt yağır və onun yağma səbəblərini, əhəmiyyətini izah etmək, rəsmini çəkmək.

Fiziki tərbiyə

Mövzu: “Karusel” oyunu

Məqsədlər: Azərbaycan xalq oyunları haqqında geniş məlumat vermək, onların mənəvi və fiziki sağlamlıqda rolunu izah etmək.

Qeyd olunan fənlər üzrə müəllimlərin tədris etdiyi mövzular ilə əlaqədar qarşıya qoyulan təlim məqsədləri dövlətin təhsil haqqında qarşıya qoyduğu vəzifələrin uğurlu həllinə yönəldilməlidir. Yəni müəllim, sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsini və ixtisasının daim artırılmasını təmin etmək, təhsilalanları ictimai həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə hazırlamaqda peşəkar olmalıdır. Çin filosofu Konfutsinin (e.ə. 551-449): “Eşidirəm unuduram, görürəm – xatırlayıram, özüm edirəm – yadda saxlayıram (dərk edirəm)” müdrik kəlamı pedaqoji prosesdə maraqla tətbiq edilir. Müəllimin bələdçiliyi əsasında şagirdin müstəqil olaraq qarşıya qoyulan təlim məqsədlərinə yetirən nəticəni “kəşf” etməsi deyilən fikrin məntiqi mənası kimi başa düşülməlidir.

Gündəlik dərslərin planlaşdırılması mərhələlərinə daxil olan: mövzu; standart; dərslərin məqsədi; inteqrasiya; iş forması (qruplarla, fərdi, kollektiv və cütlər formasında iş aparıla bilər); iş üsulları (klaster, Beyin həmləsi, BİBÖ, Venn diaqramı və s.); resurslar üzrə təminat müəllimin peşə hazırlığına daxildir. Dərslərin metodikası tələb olunan standartda, tədris olunacaq mövzuya uyğun müəyyənləşdirilir və təlim məqsədində reallaşdırılmalıdır. Bunun üçün də əvvəlcədən planlaşdırma aparılır.

Kurikulumun mahiyyəti haqqında müəllimlərdə müxtəlif yanaşmalar olması narahatlıq doğurur. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununda bu anlayış aydın şərh edilmişdir: “Təhsil proqramı (kurikulum) – təhsilin hər bir pilləsi üzrə təlim nəticələri və məzmun standartlarını, tədris fənlərini, həftəlik dərslər və dərslərdənkənar məşğələ saatlarının miqdarını, pedaqoji prosesin təşkili, təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi və monitorinqinin aparılması sistemini özündə əks etdirən dövlət sənədi” (“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı”, 2009). Təhsildə sertifikatlaşdırma aparılmasında müasirlik özündə müəllim tərəfindən “Qanun”da ifadə olunan hədəfləri nə dərəcədə bildiyi, anladığı, tətbiq etdiyi, təhlili, tərkibi və qiymətlənmə bacarıqlarını aşkar edir.

Müəllim xüsusi hazırlıq keçmiş və pedaqoji fəaliyyətlə peşəkarcasına məşğul olan, öz peşə borcunu keyfiyyətlə icra etmək üçün müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyır. Onun ən vacib keyfiyyətlərindən biri humanizmdir. Müəllim öyrənənlərin ahəngdar inkişaf etdirənidir. Tarixən qazanılmış təcrübədən tamamilə üz döndərmək olmaz. Müasirlik yeni dövrdə özünü doğrultmayan keçmiş təcrübəni texnoloji olaraq təkmilləşdirməkdir. Elm və Təhsil Nazirliyinin sertifikatlaşdırma ilə əlaqədar həyata keçirdiyi məqsədyönlü tədbirlər təhsilverənlərin təlim strategiyası və metodikası sahəsində zəruri bilik və bacarıqlar mənimsəmələrinə motivasiya olmalarını təmin

etdiyi üçün təqdirəlayiqdir. Müasir təlim və metod üsulları fəal-interaktiv təlim texnologiyaları, interaktiv dərslərin mərhələləri və ona verilən tələblər, kurikulumun mahiyyəti və məzmunu, innovativ pedaqoji fəaliyyətin xüsusiyyətləri təlim strategiyasına aiddir.

Təlim metodikası özündə fənnin tədris metodikası sahəsində yeniliklər, pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri, təlim fəaliyyətinin planlaşdırılması, təlimin təşkilinə verilən tələblər, bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi metodları, qiymətləndirmənin növləri və məqsədləri mövzuları ehtiva edir. Təlim strategiyası və təlim metodikası üzrə qeyd olunan müddəalar əsasında müəllim daim peşə hazırlığını təkmilləşdirməlidir. Müəllimləri sertifikatlaşdırma imtahan suallarının çətinlik səviyyəsi, məzmunu ilə bağlı narahat edən məsələlərdən AzEdu.az-a danışan tədqiqatçı alim, pedaqoq, prof. Fərrux Rüstəmov dəyərli tövsiyələri ilə maraq doğurur. O bildirir ki: “Müəllimlər nə ilə bağlı yoxlanacağını bilməlidirlər; hazırda dünya çox sürətlə inkişaf edir; universitet partası arxasında öyrənilən bilik bir neçə ildən sonra keyfiyyətini itirir; heç kim distant təhsilin bizə bu qədər vacib olacağını deyə bilməzdi; bu formaya hazır deyildik, məcburiyyətdən keçdik; ona görə də müəllim cəmiyyətin tələbatına, sosial sifarişə uyğun olaraq öz ixtisasına dair bilikləri artırmalı, yenilikləri mənimsəməli, dünyada baş verən proseslərdən baş çıxarmalı, şagirdlərin istək və arzularını nəzərə almalıdır. Sertifikatlaşdırma, yoxlama olmasa müəllimlər öz üzərində işləməyəcək, köhnə baza ilə gedəcəklər, bu da nəticədə istənilən keyfiyyəti verməyəcək. Amma burada bir məqamı da qeyd edirəm ki, sertifikatlaşdırma müəllimin işdən kənarlaşdırılması demək deyil. Əgər müəllim imtahandan keçə bilmirsə, nazirlik müfəviq proqram təklif etməli və müəllim kursdan keçməli, sonra yenidən sertifikatlaşdırma iştirak etməlidir. Sertifikatlaşdırma imtahanında suallar orta məktəb proqramını əsas götürərək hazırlanmalıdır. Bundan əlavə, yeni metodika, pedaqogika, təhsil qanunvericiliyi nəzərə alınmalıdır”.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurikulumu) ictimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın qloballaşdığı və universallaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı, rəqabətin gücləndiyi müasir dövrdə ciddi dəyişiklikləri zəruri etmişdir. Təhsilalanın istedad və qabiliyyətinin müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınaraq, müstəqil qərarlar qəbul etməsi üçün onun təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik olması müasir reallıqlardır. Təhsildə sertifikatlaşdırma ilə əlaqədar həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər təhsilverənlərin təlim

strategiyası və metodikası sahəsində bilik və bacarıqlar mənimsəmələrinə, motivasiya olmalarını təmin etməyə yönəlmişdir. Təhsildə sertifikatlaşdırma müasir təlim metod və üsulları, fəal-interaktiv təlim texnologiyaları, müasir dərslərin mərhələləri və ona verilən tələblər, kurikulumun mahiyyəti və məzmunu, innovativ pedaqoji fəaliyyətin xüsusiyyətlərini əks etdirən təlim strategiyasına müəllimin nəzəri hazırlığının deklarativ nailliyətdir. Bu prosesdə təlim metodikası praktik olaraq özündə fənnin aşılması sahəsində yeniliklər, müasir pedaqoji texnologiyaların təşkili prinsipləri, təlim fəaliyyətinin planlaşdırılması və təşkilinə verilən tələblər, bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi üsulları, qiymətləndirmənin növ və məqsədləri aydınlaşdırılır. Təlim strategiyası və metodikası üzrə tətbiq olunan müddəalar əsasında müəllimin səmərəli fəaliyyəti onun peşə hazırlığını təkmilləşdirir və sertifikatlaşdırma göstəricilərini yüksəldir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu). Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 oktyabr 2006-cı il tarixli 233 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
2. İlyasov M. (2018). Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji sərəştəliliyin müasir problemləri (Monoqrafiya). Bakı, Elm və təhsil. 208 s.
3. Ağayev Ş., Hacızadə R. (2020). Dərs: ənənə və müasirlik. Bakı, "MM-S". 192 s.
4. Ağayev Ş. (2022). İbtidai sinif müəllimlərinə kömək. Bakı, İMZA. 184 s.
5. Ağayev Ş. (2022). Texnologiya və onun tədrisi metodikası (Bakalavriatlar üçün mühazirə mətnləri). Bakı, İMZA. 304 s.